

РЕЦЕНЗИЯ НА КНИГА

**МОРАЛЕН КОМПАС ЗА БУРНОТО БЪДЕЩЕ: РЕЦЕНЗИЯ НА СТАВРУ, С.
(СЪСТ.). (2024). ЕТИКА И БЪДЕЩЕ. СОФИЯ, НОВА ЗВЕЗДА**

АЛЕКСАНДЪР ВЕЛИЧКОВ

Институт по философия и социология, Българска академия на науките, България

avelichkov1@gmail.com

BOOK REVIEW

**MORAL COMPASS FOR THE STORMY FUTURE: REVIEW OF STAVRU, S. (ED.).
(2024). ETIKA I BADESHTE. SOFIA, NOVA ZVEZDA**

ALEXANDER VELICHKOV

Institute of Philosophy and Sociology, Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria

„Етика и бъдеще“ е сборник от тринайсет студии, които предлагат етически перспективи върху възможните пътища към бъдещето. Читателят веднага ще забележи впечатляващото разнообразие от изследвани теми, сред които са: различните представи за време (и бъдеще) и техните взаимоотношения с определени ценности (проф. д-р Сотирова); опасностите от евроцентричната институционализация на етиката (проф. д.н. Градинаров); скорошният преход от отговорност към риск в Европейската политика за изследвания и иновации (доц. д-р Николова); преодоляването на късогледни технотопични визии за бъдещето чрез изкуство (гл. ас. д-р Иванова); облекчаване на конфликта „човек-природа“ с цел намиране на подходящото място на отпадъците в миросгледа ни (проф. д.н. Ставру); развитието на антинатализма—идеята, че (в определени обстоятелства) хората са морално задължени да се въздържат от възпроизвеждане (гл. ас. д-р Трайкова); скритите морални проблеми на изкуствено култивираното месо (гл. ас. д-р Габровска); моралните съображения при избора на семейство, в което вече има дете с увреждане, да има следващо дете (гл. ас. д-р Мирчева); рисковете не невроподобренията и мозъчно-компютърните интерфейси (ас. д-р Денкова); аргументите за и против биоподобренията (докт. Лозанов);

предизвикателствата пред поставянето на правно-етическа рамка за изкуствения интелект (доц. д-р Тодорова); бъдещето на киберморала и в частност киберценностите (гл. ас. д-р Миков); и естеството на автентичността, когато границата между реално и виртуално се размива (гл. ас. д-р Костова).

Методологически, студиите спадат най-вече към сферата на философията, но са използвани и теории от социологията, културологията, антропологията, психологията, медийните изследвания и политологията. Чисто теоретичните подходи са допълнени от интерпретации на произведения на изкуството (Иванова), полуструктурирани интервюта с майки на деца с увреждания (Мирчева) и анализи на регулативни документи на Европейския съюз и САЩ (Николова и Тодорова). Въпреки това методологично и тематично многообразие, студиите имат множество допирни точки. Във въведението, озаглавено „Бъдещето на етиката: между съня на спящата красавица и гнева на рушащата Годзила“, съставителят и научен редактор Стоян Ставру описва трите централни тематични кръга на сборника: опазването на околната среда, биотехнологиите и виртуализацията на социалните взаимоотношения (с. 18-19).

Ставру добавя, че българското общество има нужда не само от повече информация относно тези належащи етически проблеми, но и от тяхното „професионално обсъждане“, което да не изпада в капаните на сектантското мислене (с. 20). Предвид тази цел, сборникът е напълно успешен. Тринайсетте студии са както отлични въведения в тринайсет застъпващи се проблематики едновременно за специалисти и заинтересовани неспециалисти, така и важни развития в научното им обсъждане. Авторите са в крак със състоянието на световната наука, позовавайки се на съвременни теории и изследвания. Аргументацията на всичките текстове е балансирана, научна и с липса на явни пристрастия към политическа или академична кауза. Отварянето на пространство за искрен и сериозен научен диалог относно такива важни за човечеството теми е постижение, което трябва да бъде оценено, особено имайки предвид, че това се случва все по-рядко не само в политическите, но и в академичните сфери.

Но да се върнем към Годзилата и Спящата красавица. Ставру твърди, че за да бъдат етиците значими за в бъдеще, те ще трябва да намерят равновесие между две крайности: от една страна „дълбок[ия] конформистки сън“ на Спящата красавица (с. 13),

а от друга страна зашеметяването в лицето на емоционално зареденото разногласие, което опустошава полиса подобно на чудовището Годзила (с. 15). С други думи, намирането на път между „[г]осподарският монизъм на една тиранизираща етика „за всички“ или крайният индивидуализъм на множеството етически преценки „всеки сам за себе си“ (с. 17). Това безспорно е сред основните предизвикателства на етиката като дисциплина в едно зряло либерално общество, каквото България се стреми да бъде. Когато плурализмът на ценностите е приет не като нежелана аномалия, а като необходимо и ценно явление, цената му трябва да се заплати, като се търси решение на това как от многогласието да се образува правилно действие, без един глас да заглушава всички останали.

На фона на търсенето на баланс между тоталитарния монизъм (сънят на Спящата красавица) и парализиращия релативизъм (унищожението на Годзила), не трябва да е изненадващо, че нито една от студиите не предлага конкретни, категорични принципи или правила, с които разглежданите етически проблеми да се разрешат окончателно. Читателят няма да получи инструкции от типа на „В ситуация S, трябва да се направи X“. Този предпазлив подход може би отразява усещането, че ролята на изследователите на етиката се е променила и продължава да се променя: в плуралистичното общество те не казват какво да се мисли, а създават условията за разумна мисъл. Така последната дума за етичните решения има не специалистът, а демократичният процес.

Всяка от студиите подхожда по различен начин към тази задача. Въпреки че няма окончателни решения, слагат се граници на приемливото посредством конкретни забрани. Например подкрепата на Питър Сингър за евтаназията на лица с трайни, тежки увреждания—което нарушава принципа за уважение на човешкия живот—е категорично отречена (Трайкова, с. 187). Рамки се слагат и чрез отбелязването на опасности, свързани в частност с невроподобренията (Денкова), и чрез намирането на „по-умерени позиции“ сред крайностите в дебата за биоподобренията като цяло (Лозанов, с. 293). Проследява се също така как ключови традиционни ценности се проявяват в киберетиката—киберсвобода, кибердоверие, киберотговорност и киберсправедливост (Миков, с. 354).

След като в настоящето не можем да видим или да усетим бъдещето, за пътеводен знак трябва да ползваме не само вътрешния „морален компас“, който да показва посоката, но и „морално въображение“, което да разкрива нови, скрити възможности

(Сотирова, с. 46). Съответно в своята студия Невена Иванова ни представя опити чрез изкуство да се въобрази ново бъдеще, което да превъзмогне прекалено опростеното разбиране на новите технологии като детерминистично тласкащи ни към утопия или дистопия. Отпадъците—продукт на съвременния свят, за който рядко мислим философски—също имат нужда от пре-въобразяване. За да намерим правилното им място, трябва нови наративи за това как икономиката да се впише естествено в природата, вместо да я подчинява (Ставру). Дори самата етическа методология се нуждае от нови хоризонти; може би наративната етика, феминистката философия и етиката на грижата могат да служат като ключ към бъдещето, когато традиционните етически подходи са заслепени от прекомерен редукционизъм (Костова, с. 373).

По-остри контури на бъдещето могат да се очертаят, като се насочи ясен поглед към социалните и институционни процеси в настоящето, които го създават. На институционно ниво се крие опасност от отпускане на етическия контрол над науката и изследванията в Европейския съюз, тъй като Европейската политика за изследвания и иновации се преориентира от демократизация и отговорност към дисруптивност и риск с цел икономически растеж (Николова). Освен това либералните общества не бива да подценяват способността на малки радикални нетолерантни групи да унищожават разнообразието, като диктуват своите морални ценности (Градинаров, с. 72). Индустриите, занимаващи се с най-съвременни технологии като изкуствено култивираното месо („лабораторната пържола“), също имат нужда от трезва преценка. Обещанията, че култивираното месо ще премахне вината от месоядството са неоправдано оптимистични, пренебрегвайки един от основните източници на екологичните проблеми—консуматорската култура (Габровска, с. 203). Бъдещето се гради постоянно и от семейството, най-малката социална институция, през чийто „морални филтри“ минава изборът да се създаде дете при неясен риск от увреждане (Мирчева, с. 221).

Освен променящата се роля на етиците, друга причина за липсата на конкретни решения в сборника е естеството на проблемите, пред които са изправени. Етиката на технологиите се сблъсква с двойко предизвикателство. От една страна, обществените ценности през последния век се променят с безпрецедентна бързина (Тодорова, с. 301). От друга страна, технологичният прогрес е твърде скоростен, за да могат да го настигнат

точни прогнози (Тодорова, с. 302). Докато се поставят етически насоки за изкуственият интелект, той вече има възможности, които не е имал преди шест месеца. Предвид това, Мариана Тодорова с право препоръчва „пъргави и гъвкави регулаторни подходи“, които да умеят да застигат убягващи технологии като изкуствения интелект (Тодорова, с. 322).

Не на последно място трябва да се отбележи, че авторите представят оригинални идеи, които предразполагат читателя да продължи диалога, като ги постави под съмнение или предложи допълнения. Например в противовес на твърдението на Борислав Градинаров, че европейският етос носи механизми, които унищожават световното морално разнообразие (с. 74), може да се коментира, че западният либерализъм по естество има и позитивна за моралното разнообразие страна. В главата „За индивидуалността като елемент на благополучието“ от „За свободата“, Джон Стюарт Мил (1993) защитава идеята, че либерализмът гарантира свободата на хората да експериментират в живота, което поддържа жизнеността на обществото.

Иван Миков представя идеята на Норберт Болц (2007), че светът днес е *плосък*, което отчасти означава, че съвременната неограничената комуникация заличава предишните йерархии (с. 328). Тук може да се прибави пояснението, че в някои отношения светът е по-неплосък от всякога, и то именно заради неравенствата породени от дигиталните технологии. Докато технологичните милиардери (скоро трилионери) имат безпрецедентна власт над световния поток на информацията, над 75% от населението в части от Африка и Азия няма дори достъп до интернет, както отбелязва Миков по-нататък в студията си (с. 345).

Може да се добави, и че ако в библиотеката на бъдещето – представена от художествения проект „Смекчаване на шока“ – ще има книги като „Домашните любимци като протеин“ и „Как да готвим във време на недостиг“ (Иванова, с. 126), то България вече е навлязла в това бъдеще, ако се съди по издадената през 2010 г. българска готварска книга „Вкусни ястия по време на криза“ (Енев, 2010).

Докато подзаглавието на „Етика и бъдеще“ е „философски траектории към убягващото бъдеще“, слоганът на корицата гласи: „Нарастващото значение на етиката при осмисляне на възможното бъдеще“. Читателят на „Етика и бъдеще“ ще открие, че бъдещето наистина е убягващо, и че етическата мисъл, включително тази изложена в сборника, е незаменим инструмент за неговото улавяне.

ЛИТЕРАТУРА

Енев, Т. (2010). *Вкусни ястия по време на криза*. София, Скорпио.

Мил, Дж. С. (1993). *За свободата*. (Превод: Юлия Стефанова). София, Център за изследване на демокрацията.

Bolz, N. (2007). *Das ABC der Medien*. München, Wilhelm Fink Verlag.